

Iwona Mandrzejewska-Smól

Znaczenie aktywności społeczno-kulturowej w funkcjonowaniu społecznym osób starszych

Wprowadzenie

Dzisiejsza rzeczywistość, dokonujące się w niej o bardzo silnym natężeniu procesy i zmiany, stanowi ogromne wyzwanie dla współczesnego człowieka pod względem intelektualnym i rozwojowym, mające swój wyraz w podejmowanej przez jednostkę aktywności. Formy przyjmowanej aktywności mają charakter indywidualny, jak również zależą od różnorodnych uwarunkowań wpływających na określoną jednostkę. Jednakże za najbardziej znaczącą w życiu człowieka uznać można taką formę aktywności, która wiąże się z uczestnictwem i funkcjonowaniem społecznym człowieka.

Każde uczestnictwo wymaga od jednostki aktywności. W przypadku uczestnictwa społecznego jest to aktywność nadająca kształt życiu społecznemu i/lub uwarunkowaniom tego życia. Nadawanie kształtu życiu społecznemu – to współudział w inicjowaniu oraz ingerencji, tj. kierowaniu wzajemnym oddziaływaniem jednostek i zbiorowości (grup, instytucji, organizacji) przebywających w określonym środowisku. Z kolei nadawanie kształtu uwarunkowaniom życia społecznego – to współudział w kierowaniu (inicjowanie, interweniowanie, obserwowanie) orzekaniem o użytkowaniu środowiska, o formach własności, organizacji pracy, ale też systemie wartości, norm, wzorów, powoływaniu instytucji itp. W obu przypadkach (nadawanie kształtu) współudział może być nieformalny (w przestrzeni rodzinnej czy nieformalnej grupie rówieśniczej) albo formalny (poprzez zrzeszenia, partie, organizacje społeczne, instytucje rządowe lub pozarządowe itp.) [Kuchcińska 2012, s. 16-17].

Uwarunkowania uczestnictwa społecznego seniorów

Istnieje wiele określeń dla kategorii pojęciowej, jaką jest „życie społeczne”. Najogólniej rzecz ujmując można przyjąć, że jest to ogół zjawisk wynikających ze wzajemnego oddziaływania jednostek i zbiorowości przebywających na odpowiednio wyodrębnionej przestrzeni, które określone jest przez dwa główne uwarunkowania:

1. Uwarunkowania geograficzno-ekonomiczne:
 - sposób użytkowania zasobów geograficznych środowiska,
 - formy własności (surowców, narzędzi, maszyn),
 - organizacja pracy;
2. Uwarunkowania kulturowe:
 - ustanowiony system wartości,
 - ustalone normy (prawne, religijne, moralne, obyczajowe) i wzory zachowań,
 - powołane ideały, instytucje, systemy [ibid., s. 16].

Problematyka uczestnictwa społecznego stanowi istotny aspekt do badań i rozważań we wszystkich grupach społecznych, jednakże w okresie znaczących zmian demograficznych, wyrażających się znacznym przyrostem w społeczeństwie liczby osób starszych, zwłaszcza w krajach wysoko cywilizowanych, stanowi istotną implikację do analiz w tym zakresie.

We współczesnych społeczeństwach postindustrialnych, w tym również w społeczeństwie polskim, istnieją zjawiska, procesy i mechanizmy sprzyjające powstawaniu i kumulacji barier w sferze uczestnictwa społecznego osób starszych. Ostatnie ogólnopolskie badania Polskiego Towarzystwa Gerontologicznego i Instytutu Spraw Publicznych w Warszawie wskazują przede wszystkim na poczucie osamotnienia i deprivację innych potrzeb psychospołecznych polskich seniorów po ich przejściu na emeryturę. I pomimo iż tezy oraz założenia dotyczące wykluczenia ludzi starszych nie uzyskały jeszcze w całości potwierdzenia i ugruntowania empirycznego, to akcentują one niezwykle istotną kwestię złożoności mechanizmów uczestnictwa społecznego osób starszych, tkwiących głównie w polskiej kulturze, w strukturze społecznej, a także w osobowości społecznej tych osób z różnych środowisk społecznych. Na szczególną uwagę zasługują takie zjawiska jak: utrudnienia na rynku pracy, bariery uczestnictwa w pozarodzinnych kontaktach społecznych oraz niski poziom zaangażowania seniorów w sprawy społeczności lokalnej i uczestnictwa w działaniu instytucji obywatelskich [Niezabitowski 2007, s. 7-9].

Uznaje się, że funkcjonowanie w Polsce ludzi starszych poza głównym nurtem życia społecznego jest konsekwencją kulturowo uwarunkowanej po-

stawy, charakterystycznej dla właściwie wszystkich grup wiekowych Polaków [Halicka, Halicki 2002, s. 200-201]. Generalnie funkcjonuje negatywny wizerunek tej fazy życia wśród naszego społeczeństwa, co przekłada się na to, że postawy osób starszych wobec starości nacechowane są wieloma obawami i lękami. W polskim społeczeństwie funkcjonuje wiele negatywnych stereotypów dotyczących tej grupy wiekowej. Postrzega się ich jako schorowanych, niedołączonych, infantylnych, wymagających ciągłej opieki i wsparcia finansowego ze strony rodziny lub opieki społecznej [Szarota 2004, s. 49-50].

Literatura przedmiotu wskazuje na istnienie wielu barier uczestnictwa społecznego wśród osób starszych, jak i ich klasyfikacji. Jednakże za najbardziej uporządkowany uznać można podział barier aktywności, a tym samym uczestnictwa społecznego osób starszych dokonany przez Marię Kuchcińską, który wskazuje na następujące cztery grupy:

1. Niedostatki narządów i układów organizmu (w przypadku seniorów są to często następstwa inwolucyjnych zmian organizmu postępujących wraz z wiekiem) – bariery „soma”;
2. Zmiany (nie zawsze inwolucyjne) w zakresie psychicznego funkcjonowania człowieka (tu starość) – bariery „psyche” – podobnie jak pierwsze hamują formalną i nieformalną aktywność;
3. Wielorakie bariery środowiskowe – bariery stawiane przez „polis”. Izolują one jednostki i grupy od siebie;
4. Bariery tkwiące w nadmiarze lub niedoborze (niedostatku/nadmiarze) aktywności seniora – bariery „agens” [Kuchcińska 2012, s.17-18].

Zdaniem autorki, dzieje się to w każdym wieku, ale w starości bariery te bywają przyczyną obniżenia, a nawet utraty wiary w możliwość podjęcia jakiegokolwiek liczącej się aktywności społecznej.

Biorąc pod uwagę różnorodność, jak również bardzo istotny wpływ utrudnień i barier uczestnictwa i funkcjonowania społecznego osób starszych, należałoby zwrócić szczególną uwagę na określenie „aktywnego starzenia się”, które w ostatnich latach znalazło swoje uzasadnienie w procesach i zjawiskach coraz silniej przeobrażających naszą rzeczywistość.

Według *Active Ageing* [2002, s. 12] proces aktywnego starzenia się wiąże się z wykorzystaniem potencjału starzejących się społeczeństw w znaczeniu indywidualnym i zbiorowym odpowiednio do charakteryzujących je potrzeb oraz możliwości. Jego głównym inicjatorem jest Światowa Organizacja Zdrowia promująca i monitorująca nowe rozwiązania w wyznaczonych obszarach. Określa ona proces aktywnego starzenia się (*active ageing*) jako optymalizację szans w dziedzinie zdrowia, partycypacji i zabezpieczenia w celu poprawy jakości życia osób starszych.

Podstawowym celem *active ageing* są starania o zachowanie autonomiczności i niezależności jednostki, z uwzględnieniem zróżnicowania grup osób starszych, a co za tym idzie:

- zwiększenie liczebności osób charakteryzujących się pozytywną jakością życia w momencie osiągnięcia starszego wieku;
- zwiększenie ilości osób starszych aktywnie uczestniczących w życiu społecznym, kulturalnym, ekonomicznym oraz politycznym całego społeczeństwa, jak również w życiu rodzinnym i lokalnym;
- zmniejszenie relatywnie kosztów związanych z leczeniem i opieką zdrowotną [ibid., s. 12-16].

Uwzględnione zostały tu również czynniki mające najistotniejszy wpływ na progresję jakości życia seniorów, do których przede wszystkim należą: czynniki ekonomiczne, społeczne, fizyczne, indywidualne, wynikające z zachowania, jak również usługi opiekuńcze i socjalne, w kontekście szeroko rozumianej kultury. Powyższe czynniki powinny być stymulowane przez określone działania władz szczebla centralnego o charakterze kompleksowym, przy znacznej partycypacji władz lokalnych, grup społecznych, organizacji pozarządowych i ponadnarodowych, a także przedsiębiorców i zainteresowanych tym aspektem jednostek. Niebagatelna jest tu również rola instytucji rynku pracy, polegająca głównie na pośredniczeniu w znalezieniu odpowiedniego miejsca zatrudnienia przez osoby starsze. Aktywność tych osób bowiem umożliwia wydłużanie okresu czynności zawodowej i co z tym jest związane, równoważenie rosnących kosztów zabezpieczenia społecznego, w tym systemu emerytalnego [Bałdynowicz-Panfil 2009, s. 27].

Aktywność osób starszych

Rozważając problematykę aktywności osób starszych należałoby się odwołać do głównych teorii, które analizując czynniki starzenia się człowieka, jednocześnie ukazują możliwości i sposoby przystosowania się do tego etapu życia. W związku z tym istotnego znaczenia nabiera teoria aktywności, należąca do najbardziej znanych koncepcji starzenia się¹.

¹ Zdaniem wielu badaczy jest ona antagonistyczna do drugiej niemniej popularnej teorii – wyłączenia, choć istnieją poglądy wskazujące, że obie ukazują dwuładzyczność procesu starzenia się m.in. przez J. Halickiego w pozycji książkowej *Obrazy starości rysowane przeżyciami seniorów* [2010].

Teoria ta traktuje proces starzenia się człowieka jako zjawisko społeczne. Starzenie się, zdaniem zwolenników tej teorii, postrzegane jest jako komasacja napięć związanych z koncepcją obrazu samego siebie, który zarysowuje się w chwili pojawienia się zmian w pełnionych dotychczas rolach społecznych. Aby temu podołać, osoba ta powinna w miarę swoich możliwości być aktywna do jak najpóźniejszych lat swojego życia [Zych 2001, s. 218].

Koncepcja aktywności uznaje aktywność jako warunek równowagi emocjonalnej jednostki i określa ją jako wartość cenioną społecznie. Zakłada ona podejmowanie aktywności na miarę sił i możliwości jednostki, jako miarę jej pozytywnego wizerunku w oczach własnych i otoczenia. Przystosowanie się człowieka do starości w dużej mierze zależy od właściwie funkcjonującego systemu społecznego, jednakże jest ona również bezpośrednio zależna od rodzaju podejmowanych działań jednostkowych, które dając mu możliwość reorganizacji własnego życia, zwiększają jednocześnie jego zdolności adaptacyjne [Chabior 1997, s. 101].

Zwolennicy koncepcji aktywności uważają, że osoby starsze chcą podejmować aktywność, podobnie jak we wcześniejszych fazach swojego życia. Wiąże się to ze sposobem postrzegania siebie przez tę grupę społeczną, który zależy głównie od roli, jaką pełnią, bądź od działań, w które są zaangażowani. W świetle tych poglądów, osoby starsze, w celu utrzymania pozytywnego obrazu samego siebie, muszą zastąpić nowymi rolami te role, które utraciły podczas procesu starzenia się. Tak więc, dobre samopoczucie tych osób jest efektem wzrastającej aktywności w nowo pełnionych rolach. Koncepcja aktywności odwołuje się do głównego założenia, stanowiącego fundament wielu programów interwencyjnych na rzecz ludzi starych, uzasadniającego duże znaczenie aktywności społecznej, warunkującej większą satysfakcję życiową. Dlatego też przedstawiciele tego poglądu uważają, że generalnie osoby starsze potrzebują i dążą do wysokiego poziomu aktywności społecznej. Jednakże, jak wskazuje Jerzy Halicki, powołując się na Verna Bengstona, założenie to nie bierze pod uwagę znaczenia i istoty innych odmian i rodzajów aktywności w życiu osób starszych [Halicki 2010, s. 14].

Koncepcja aktywnego starzenia się wiąże się głównie z dążeniem osób starszych do osiągnięcia niezależności i autonomii w społeczeństwie.

Biorąc pod uwagę rozważania zawarte w niniejszym opracowaniu poświęcone kontekstowi uczestnictwa społecznego seniorów, podejmowanie aktywności przez osoby starsze nabiera szczególnego znaczenia, gdyż aktywność człowieka jest czynnikiem regulującym stosunki między nim a otaczającym go światem. Dzieje się to poprzez dokonywanie określonych zmian w otoczeniu przez jednostkę lub poprzez zmiany adaptacyjne w niej samej.

Inaczej rzecz ujmując, aktywność człowieka to jego sposób porozumiewania się z innymi ludźmi i z otaczającym go światem. Nabiera ona szczególnego znaczenia wraz z upływem życia. Aktywność warunkuje zaspokojenie wszystkich potrzeb człowieka, zarówno biologicznych, jak i społecznych oraz kulturalnych, jest ona również warunkiem odgrywania ról społecznych, funkcjonowania w grupie, a także w społeczeństwie. Brak aktywności z kolei powodować może utratę akceptacji ze strony otoczenia, a co za tym idzie, wyizolowanie i osamotnienie [Szatur-Jaworska, Błędowski, Dziegielewska 2006, s. 161-162].

Jak już to podkreślałam wcześniej, każde uczestnictwo wymaga od jednostki aktywności, również uczestnictwo społeczne, związane z szeroko rozumianym funkcjonowaniem w społeczeństwie.

Istnieje wiele czynników, które mają wpływ na podejmowanie aktywności przez osoby starsze, jednak do najważniejszych z nich należą:

- wykształcenie – im wyższe wykształcenie, tym większy jest poziom aktywności;
- środowisko rodzinne – aktywność uzależniona jest od osobowości członków rodziny, pochodzenia, a także od kontaktów z ich członkami (dziećmi, wnukami i innymi krewnymi);
- stan zdrowia i poziom kondycji fizycznej – im człowiek jest zdrowszy i w lepszej kondycji fizycznej, tym częściej podejmuje aktywność;
- warunki bytowe – mogą skutecznie ograniczać rodzaje aktywności;
- płeć – uznaje się, że więcej jest kobiet w wieku emerytalnym i to one częściej podejmują wybraną aktywność;
- miejsce zamieszkania (miasto, wieś) – wiąże się z ofertą rodzajów aktywności dla seniorów;
- instytucje kulturalne – im prężniej działają w miejscu zamieszkania określone instytucje kulturalne, tym aktywność seniorów jest większa [ibid., s. 162].

Ten katalog czynników uzupełniają dodatkowo aspekty, którym ludzie przypisują określone znaczenie, a należą do nich:

- budżet czasu – sposób zagospodarowania czasu przez człowieka (cykliczność – dobowy, tygodniowy, miesięczny, roczny);
- praca lub jej brak – charakter pracy, stosunek do pracy;
- konsumpcja dóbr materialnych – jej poziom, charakter, wzory;
- zachowania związane z utrzymaniem higieny oraz stosunek do zdrowia;
- aktywność związana z zaspokojeniem potrzeb intelektualnych i estetycznych, uczestnictwo w kulturze i oświacie;
- zachowania rekreacyjne;

- stosunek do wartości;
- uczestnictwo w życiu społeczno-politycznym;
- formy współżycia między ludźmi – podział ról w rodzinie, zachowania towarzyskie, koleżeńskie, przyjacielskie, sąsiedzkie [ibid., s. 62].

Analizując literaturę przedmiotu, doszukać się można wielu podziałów rodzajów aktywności osób w wieku senioralnym. Biorąc jednak pod uwagę problematykę niniejszego opracowania, najbardziej interesującą aktywnością w aspekcie uczestnictwa społecznego jest aktywność społeczna związana z odgrywaniem ról społecznych, która stanowi jedną z najważniejszych form aktywności w życiu każdego człowieka. Jednakże należy ona do najsłabiej rozpowszechnionej formy aktywności wśród osób starszych i zazwyczaj uczestniczą w niej te osoby, które już wcześniej wykazywały się aktywnością działacza w danym środowisku².

Aktywność społeczna polega na ożywieniu i aktywizacji działalności różnych jednostek, grup społecznych i organizacji w ramach zaspokajania potrzeb indywidualnych wyływających z naturalnego zapotrzebowania. Przykładem aktywności społecznej mogą być różnego rodzaju kampanie, programy i wiecze, organizowanie różnego rodzaju inicjatyw, które cechuje otwartość i pomysłowość. Zakres takiej działalności uzależniony jest od motywacji i intencji uczestniczącego. Jednak coraz częściej podejmowane są działania wspierające środowiska emerytów, aby aktywizowały się społecznie w celu realizacji jakiegoś przedsięwzięcia.

Okazuje się, że w procesie adaptacji do starości znaczącą rolę odgrywa aktywność kulturalno-oświatowa. A do jej najważniejszych form zalicza się: indywidualne realizacje zainteresowań i potrzeb kulturalnych, których treść determinowana jest poprzednimi stylami życia; działalność amatorską i hobbystyczną, realizowaną indywidualnie lub zespołowo w lokalnych ośrodkach kultury oraz odbiór treści kultury masowej i czytelnictwo [ibid., s. 164].

Biorąc pod uwagę polskie badania przeprowadzone w przeciągu ostatnich kilkunastu lat, dotyczące podejmowania aktywności osób w wieku senioralnym, można pokusić się o stwierdzenie, że sposób, styl życia nie ulega zmianie wraz z wiekiem. Badania te wykazały, że dotychczas najbardziej popularną aktywnością wśród osób starszych jest aktywność receptywna polegająca na oglądaniu telewizji, słuchaniu radia, czytaniu gazet, najczęściej w warunkach

² Aktywność społeczna to jedna z 7 wyróżnionych przez G. Orzechowską form aktywności osób w wieku senioralnym, związanych z polami zainteresowań i określonych w pracy *Aktualne problemy gerontologii społecznej* [1999].

domowych oraz aktywność integracyjna wyrażająca się przede wszystkim w spotkaniach z przyjaciółmi. Czas wolny osób starszych nie zawsze jest wypełniany. Najczęściej występującą postawą jest postawa bierności, apatii, wyłączenia się z życia, czy wręcz oczekiwania na śmierć. Seniorzy są najbardziej aktywni w domu rodzinnym, gdzie korzystają z pomocy lub sami jej udzielają. Uznaje się, że ten bierny styl życia ludzi starszych jest zazwyczaj kontynuacją dotychczasowej postawy życiowej [Halicka, Halicki 2002, s. 200-201].

Potwierdzenie tych skłonności mogą stanowić wyniki badań, uzyskane za pomocą skonstruowanego przeze mnie kwestionariusza wywiadu na temat: „Aktywność zawodowa i edukacyjna ludzi starzejących się”. Zostały one przeprowadzone w latach 2008 i 2009 wśród emerytów różnych grup zawodowych i wieku życia oraz osób w wieku przedemerytalnym, z okresu do pięciu lat przed ich przejściem na emeryturę, zamieszkujących województwo kujawsko-pomorskie. Jeden z istotnych aspektów badań dotyczył analizy sposobów spędzania wolnego czasu przez badanych emerytów. Dla uszczegółowienia wyników badań wprowadzono dodatkowy wyznacznik, jakim jest płeć, a dla ogólnego zobrazowania prezentowanego problemu sporządzono zestawienie analityczne i przedstawiono za pomocą Tabeli 1³.

Wyniki z tabeli zamieszczonej na kolejnych stronach wskazują na to, że zarówno kobiety, jak i mężczyźni na pierwszym miejscu poświęcają czas głównie rodzinie. Ta odpowiedź osiągnęła najwyższą rangę, ze średnią ogólną – 3,03 p., a w skali 1-4 i mieści się w formule odpowiedzi pozytywnej niepewnej „raczej tak”. W drugiej kolejności badane osoby starsze wiele czytają – średnia ogólna – 2,57 p. oraz słuchają radia i oglądają różne programy telewizyjne – III ranga, przy średniej ogólnej – 2,53 p. Wszystkie te średnie są wyrazem odpowiedzi pozytywnej niepewnej „raczej tak”.

³ Dla potrzeb niniejszego opracowania zaprezentowano opinie 460 osób. Przed analizą zebranego materiału dokonane zostały jego obliczenia ilościowe. Badani emeryci mieli za zadanie określić sposób spędzania czasu wolnego poprzez dokonanie wartościowania. Uzyskane odpowiedzi zostały odpowiednio pomnożone: „tak” razy 4, „raczej tak” razy 3, „raczej nie” razy 2 i „nie” razy 1. Uzyskane wartości punktowe podzielono przez liczbę badanych osób i otrzymano średnią wartość wyboru. Dla tej średniej z kolei zastosowano następujące przedziały wartościowania: do 1,50 p. – odpowiedź negatywna pewna – nie; od 1,51 p. do 2,50 p. – odpowiedź negatywna niepewna – raczej nie; od 2,51 p. do 3,50 p. – odpowiedź pozytywna niepewna – raczej tak; powyżej 3,50 p. – odpowiedź pozytywna pewna – tak.

Tabela 1. Sposób spędzania czasu wolnego przez seniorów
– zestawienie analityczne

Lp.	FORMY SPĘDZANIA CZASU WOLNEGO	KOBIEТЫ N = 304		MĘŻCZYŹNI N = 156		OGÓŁEM N = 460	
		średnia wyboru	ranga wyboru	średnia wyboru	ranga wyboru	średnia wyboru	ranga wyboru
1.	Nadal pracuję zawodowo – kontynuuję pracę dotychczas wykonywaną	2,02	VIII	1,88	XI	2,37	VI
2.	Nadal pracuję, lecz w zawodzie dotychczas nie wykonywanym	2,26	VII	2,03	VII	2,18	VIII
3.	Urzeczywistniam swoje zainteresowania	2,32	V	2,11	V	2,25	VII
4.	Realizuję zamiłowania amatorskie, będące jednocześnie źródłem dodatkowego dochodu	1,79	XVI	1,69	XVI	1,76	XVI
5.	Podjęmuję się aktywności społeczno-kulturalnej	1,85	XV	1,83	XII	1,84	XIV
6.	Poświęcam czas głównie rodzinie	3,26	I	2,58	I, II	3,03	I
7.	Wiele czytam	2,82	II	2,10	VI	2,57	II
8.	Słucham radia, oglądam programy telewizyjne	1,91	XII	2,47	III	2,53	III
9.	Uczestniczę w prelekcjach, odczytach wygłaszanych w klubach, domach kultury lub uniwersytetach trzeciego wieku	1,97	XI	1,68	XV	1,87	XII
10.	Podjąłem/podjęłam naukę w celu uzupełnienia wykształcenia	1,89	XII, XIV	1,82	XIII	1,86	XIII
11.	Podjąłem/podjęłam naukę dla własnej przyjemności	1,89	XII, XIV	1,90	X	1,89	XI
12.	Uprawiam sport	2,00	IX	1,91	IX	1,97	X
13.	Uprawiam krajoznawstwo i turystykę	2,65	III	2,26	IV	2,39	V
14.	Poświęcam się działalności twórczej, artystycznej	1,98	X	1,45	XVI	1,80	XV
15.	Podjęmuję aktywność klubową i zabawową	2,31	VI	1,95	VIII	2,06	IX
16.	Zajmuję się swoim stanem zdrowia	2,43	IV	2,58	I, II	2,48	IV
17.	Inne	1,39	XVII	1,15	XVII	1,31	XVII
	ŚREDNIE WYBORU	2,16	-	1,96	-	2,13	-

INNE: kobiety – praca na działce; mężczyźni – praca na działce, wędkarstwo.

Źródło: badanie własne.

Pozostałe formy spędzania czasu wolnego, zarówno wśród badanych kobiet, jak i mężczyzn, mieszczą się w formule odpowiedzi negatywnej niepewnej „raczej nie” i pewnej „nie”, co wskazuje, że ankietowani spędzają czas wolny w sposób mało zróżnicowany i właściwie nie podejmują i nie poświęcają się jakimś szczególnym formom aktywności przebywając na emeryturze.

Interesująca mnie w kontekście prezentowanych rozważań aktywność społeczno-kulturalna uzyskała dopiero XIV rangę, ze średnią wyboru 1,84 mieszczącą się w formule odpowiedzi negatywnej niepewnej „raczej nie”. Tak więc, dla badanych seniorów aktywność ta, podobnie jak pozostałe, nie odgrywa właściwie większej roli. Trudno w tej perspektywie oceniać niewielkie znaczenie tego rodzaju aktywności w życiu badanych osób, gdyż podobny stosunek mieli oni do większości pozostałych form aktywności.

Ciekawym dopełnieniem powyższych ustaleń może być analiza form aktywności podejmowanych przez osoby starsze, po przejściu na emeryturę. Wyniki z badań również w postaci zestawienia analitycznego przedstawia Tabela 2.

Tabela 2. Formy aktywności podejmowane przez badanych seniorów, po ich przejściu na emeryturę – zestawienie analityczne

Lp.	FORMY SPĘDZANIA CZASU WOLNEGO	KOBIEТЫ N = 304		MĘŻCZYŹNI N = 156		OGÓLEM N = 460	
		średnia wyboru	ranga wyboru	średnia wyboru	ranga wyboru	średnia wyboru	ranga wyboru
1.	Aktywność domowo-rodzinna	3,72	I	3,55	I	3,66	I
2.	Aktywność kulturalna	3,12	III	2,82	V	3,02	III
3.	Aktywność zawodowa	2,62	VI	2,95	IV	2,73	V
4.	Aktywność społeczna	1,97	VII	2,51	VI	2,15	VII
5.	Aktywność edukacyjna	2,71	V	1,99	VII	2,46	VI
6.	Aktywność religijna	2,91	IV	3,20	III	3,01	IV
7.	Aktywność rekreacyjna	3,17	II	3,37	II	3,24	II
8.	Inna aktywność	1,15	VIII	1,23	VIII	1,19	VIII
	ŚREDNIE WYBORU	2,67	-	2,70	-	2,68	-

INNA AKTYWNOŚĆ: kobiety – praca na działce, hodowla kwiatów; mężczyźni – sport, wędkarstwo, myślistwo, spacer, praca w ogródku.

Źródło: badanie własne.

Analiza wyników badań z tabeli zamieszczonej na poprzedniej stronie stanowi z jednej strony pewnego rodzaju potwierdzenie tendencji zaprezentowanych wcześniej, gdyż główną formą aktywności podejmowaną przez badanych seniorów po ich przejściu na emeryturę jest aktywność domowo-rodzinna. Ta odpowiedź osiągnęła najwyższą rangę, ze średnią ogólną – 3,66 p. i mieści się w formule odpowiedzi pozytywnej pewnej „tak”. Wśród kobiet odpowiedź ta uzyskała średnią ogólną – 3,72 p., a wśród mężczyzn – 3,55 p., również mieszcząc się w formule odpowiedzi pozytywnej pewnej „tak”. Drugą rangę, ze średnią ogólną – 3,24 p. uzyskała aktywność rekreacyjna, przy czym wśród kobiet uzyskała średnia ogólną – 3,17 p., a wśród mężczyzn – 3,37 p. Wszystkie te średnie są wyrazem odpowiedzi pozytywnej niepewnej „raczej tak”. Taki wynik nie dziwi, gdyż aktywność ta związana jest z wypoczynkiem i ulubionymi zajęciami wykonywanymi dla przyjemności i stanowi sposób aktywności fizycznej. Należy też interpretować go bardzo pozytywnie, gdyż różnego rodzaju formy rekreacji, jak turystyka, zajęcia sportowe, zabawy, zajęcia klubowe oraz hobby mogą skutecznie przeciwdziałać zmianom fizycznym i psychicznym starzejących się osób, jak również stanowić urozmaicenie codziennego życia, a także stwarzać okazje do interesującego wypełniania przez nich czasu wolnego.

Natomiast trzecia, stosunkowo wysoka ranga została przypisana aktywności kulturalnej, ze średnią ogólną – 3,02 p. Jednakże występują pewne różnice, gdy jako czynnik różnicujący przyjmiemy płeć. Otóż kobiety, podobnie jak przy tendencji ogólnej, nadały tej aktywności rangę trzecią, ze średnią ogólną – 3,12 p., natomiast mężczyźni dopiero rangę V. Na trzecim miejscu wśród mężczyzn plasuje się aktywność religijna, ze średnią ogólną – 3,20 p. (również mieszcząc się w odpowiedzi pozytywnej niepewnej „raczej tak”). Stanowi to pewną niekonsekwencję w stosunku do prezentowanych wyników wcześniej, gdzie podejmowanie aktywności społeczno-kulturalnej uzyskało wśród tych samych badanych bardzo niską rangę. Można domniemywać, że badani bardziej są aktywni w obszarze aktywności kulturalnej, dotyczącej głównie czytelnictwa, oglądania telewizji, słuchania radia, korzystania z instytucji kulturalnych, klubów seniora itp., niż społecznej, która w tym przypadku zajmuje dopiero rangę VII, ze średnią wyboru – 2,15 mieszczącą się w formule odpowiedzi negatywnej niepewnej „raczej nie”, co mogło rzutować na wcześniejszą ocenę aktywności społeczno-kulturowej w obszarze dopełniającym się. Potwierdza to tendencję ogólną, że aktywność społeczna należy do najsłabiej rozpowszechnionej formy aktywności w tej grupie. Najczęściej uczestniczą w niej jedynie te osoby, które już wcześniej wykazywały się aktywnością działacza w danym środowisku [Orzechowska 1999, s. 28-29].

Podsumowanie

Choć przedstawione powyżej wyniki badań nie prezentują się zbyt optymistycznie, to nie ulega wątpliwości, że podejmowanie nie tylko aktywności społeczno-kulturowej, ale i również różnorodnych form aktywności przez osoby starsze ma istotne znaczenie dla ich funkcjonowania w społeczeństwie i staje się w wielu wypadkach wręcz konieczne. Przedstawione rozważania natury teoretyczno-empirycznej stanowią próbę ukazania jak ważna jest ta tematyka. Mają one za zadanie zwrócić uwagę także na konieczność prowadzenia szerszych badań w zakresie problematyki związanej z przystosowaniem osób do starości, aktywnym życiem w społeczeństwie, a co za tym idzie, z aktywizowaniem osób starszych do podejmowania różnorodnych działań stwarzających im nie tylko możliwość wypełniania wolnego czasu, ale również pozwalających na przystosowanie do nieustannie zmieniającej się rzeczywistości.

Literatura:

- Active Ageing. A Policy Framework. A contribution of the World Health Organization to the Second United Nations World Assembly on Ageing*, Madrid, April 2002, World Health Organization, Geneva 2002.
- Bałdynowicz-Panfil K., *Aktywizacja zawodowa osób starszych jako wyzwanie dla polityki państwa*, [w:] Z. Wiśniewski (red.), *Determinanty aktywności zawodowej ludzi starszych*, Toruń 2009.
- Chabior A., *Edukacja w życiu ludzi starych – komunikat z badań*, „Edukacja” 1997, nr 4.
- Halicka M., Halicki J., *Integracja społeczna i aktywność ludzi starszych*, [w:] B. Synak (red.), *Polska starość*, Gdańsk 2002.
- Halicki J., *Obrazy starości rysowane przeżyciami seniorów*, Białystok 2010.
- Kuchcińska M., *Bariery uczestnictwa społecznego seniorów*, [w:] M. Seredyńska (red.), *Uczestnictwo społeczne w średniej i późnej dorosłości*, Bydgoszcz 2012.
- Niezabitowski M., *Ludzie starsi w perspektywie socjologicznej. Problemy uczestnictwa społecznego*, Katowice 2007.
- Orzechowska G., *Aktualne problemy gerontologii społecznej*, Olsztyn 1999.
- Szarota Z., *Gerontologia społeczna i oświatowa. Zarys problematyki*, Kraków 2004.
- Szatur-Jaworska B., Błędowski P., Dzięgielewska M., *Podstawy gerontologii społecznej*, Warszawa 2006.
- Zych A. A., *Słownik gerontologii społecznej*, Warszawa 2001.